

A BETÉTBIZTOSÍTÁS SZEREPE A BIZALMI KAPCSOLATOK FEJLŐDÉSÉBEN

Kovács Levente

A bankszektor működésének az alapja a bizalom, amelynek a megszerzése évtizedek kemény munkájának a gyümölcse, az elvesztése viszont percek alatt bekövetkezhet. A lehetséges veszélyek kivédése a bankszektor egyik legfontosabb feladata, amelyben helye és szerepe is van a betétbiztosítás intézményrendszerének. Jelen tanulmány ezt a bonyolult viszonyrendszert mutatja be, annak fejlődéstörténeti beágyazottságával és tapasztalatrendszerével egyetemben.

JEL-kódok: G21, G01

Kulcsszavak: betétbiztosítás, bizalom, OBA, bankcsőd, pénzügyi válság

1. A BIZALOM SZEREPE A HITELINTÉZETI SZÉKTORBAN

A bank-ügyfél kapcsolatok formáit a bankok szolgáltatási megközelítése alapján négy területre szoktuk felosztani: hitelügyletek, betétügyletek, fizetési forgalom, egyéb szolgáltatások. Ezt szemlélteti a következő ábra.

1. ábra

A kereskedelmi banki szolgáltatások csoportosítása

Hitelügyintézés	Betétügyletek	Fizetési forgalom lebonyolítása	Egyéb bankszolgáltatások
<ul style="list-style-type: none"> • hitelnyújtás • betételhelyezés (a jegybanknál, más bankoknál) • kötvényvásárlás (állami, vállalati) 	<ul style="list-style-type: none"> • betétgyűjtés • hitelfelvétel (más bankoktól) • saját értékpapír kibocsátása 	<ul style="list-style-type: none"> • számlavezetés • készpénz- és számlapénz-forgalom • átutalások, beszedési megbízások • bankkártya-ügyletek 	<ul style="list-style-type: none"> • pénzügyi tanácsadás • pénzváltás (valuta, deviza) • értékpapír-ügyletek • biztosítás • egyéb

Forrás: Merényi-Vasné-Fritz (2016): Iránytű a pénzügyekhez

Ezen banki szolgáltatások igénybevételének, illetve nyújtásának a jellemző és szükséges alapja a kölcsönös bizalom. Az egyik legegyszerűbb és leggyakoribb kapcsolat a pénz átadása, amelynek két iránya van. Az egyik az, amikor a bank egy ügyféltől betétet fogad el, a másik pedig, amikor a bank egy ügyfélnek hitelt nyújt. Mindkét irány bizalmon alapul, hiszen a betételhelyező ügyfél a betétle-kötési idő lejáratakor, a hitelt nyújtó bank pedig a törlesztési napokon kamatokkal növelten szeretné a pénzét visszakapni. Amennyiben azonban az ügyfélnek váratlanul, még ez előtt szüksége van a pénzre, akkor is elvárása, hogy az elhelyezett pénzéhez (vagy annak egy részéhez) azonnal és maradéktalanul hozzájuthasson. A bankok a betétfeltörés révén hagyományosan lehetőséget teremtenek a betéteseknek arra, hogy a hosszú távú megtakarításaikon úgy érjenek el kamatbevételt, hogy közben szükség esetén hozzáférhessenek a pénzükhöz. Ehhez pedig jellemzően olyan bankot keresnek, amelynek jó a piaci híre, azaz a közvélemény hosszú távon biztonságos, kiszámítható és likvid intézménynek tartja. Továbbá a személyes és/vagy elektronikus kapcsolattartás folyamatosan lehetséges, és a bank olyan befektetési lehetőségeket kínál, amelyeknek a hozama és kockázata a befektető számára megfelelő.

A betétes ügyfél irányában a visszafizetési garancia több szinten épül fel. Az elsődleges fedezetet a bank tőkéje jelenti, amelyre minden országban minimumkövetelményeket (általában több millió eurót) írnak elő. A cégvezetési képességet a bank menedzsmentje és dolgozói jelentik. A bankvezetői kinevezéseket jellemzően szakmai tapasztalathoz és felsőfokú iskolai végzettséghez, és nem utolsósorban feddhetetlenséghez kötik – ezeknek a feltételeknek a betartását a bankfelügyelvek garantálják. A piaci kockázatok alacsony szinten tartását, ami ahhoz szükséges, hogy a bankszektor tagjai minden körülmények között képesek legyenek megőrizni stabilitásukat és likviditási pozíciójukat, a bankszektor nemzetközi, európai uniós és helyi szabályozásai biztosítják. A bankszektor prudenciális szabályozásának kereteit az ún. bázeli egyezmények szabják meg.¹ A másik irányban pedig a bank vezetése akkor sáfarkodik jól a rábízott betétekkel és a bank tőkéjével, ha azt olyan formákban és ügyfélkörnek helyezi ki, amelyekből pozitív megtérülésre számíthat. A hitelintézetek hatékonyabban és pontosabban képesek megállapítani az egyes hitelfelvevők hitelképességét, illetve nyomon követni fizetési magatartásukat, mint egy olyan magánszemély, aki egymaga dönt arról, hogy saját pénzéből kölcsönt nyújtson. Ezáltal a bankok jócskán csökkentik az aszimmetrikus információk és az ösztönzési problémák okozta veszteséget a megtakarítók és a kölcsönt felvevők között.

¹ Bázel a székhelye a Bank for International Settlementsnek (BIS), amely a nemzetközi fizetések és elszámolások bankja. Ezzel a meghatározó pénzügyi intézménnyel azonos székhelyen és történelmileg szoros kapcsolatban működik a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság (BCBS), amely a nemzetközi szabályozási szttenderdek kialakítója.

A bankok így teremtenek értéket, illetve erősítik a gazdasági növekedést (*Lautenschläger, 2015*).

A bankszektor működési etikája lényegesen különbözik minden más szektorétól, ugyanis az egyes tagok megítélését jelentős mértékben befolyásolja a szektor egészének, köztük a leggyengébb láncszemnek a helyzete. Társadalmi megítélési/elfogadottsági szinten a hitelintézeti szereplők nem különülnek el, hanem egységes szektorként jelennek meg. Amikor egy bankot megrohannak az ügyfelek (1997-ben a Postabank esete volt ilyen), akkor más bankokban is elkezdnek mozgolódni a betétesek. Magyarországon a 2010-es évek első felében egymás után több kisebb szövetkezeti típusú/múltú hitelintézet került csődhelyzetbe, ekkor megfigyelhető volt a kártalanításként kifizetett összegek otthon tartásának az erősödése; azaz még a legkisebb szereplők miatt is mérhetően csökkent a szektorba vetett bizalom. Ezek alapján érthetjük meg azt, hogy az említett Postabank-pánik esetén a bankszektor miért is fogott össze, és mentette a bajba került bankot. Ez más szektorokban általában nincs így: ha egy utcában például két cukrászda van, akkor az egyik jellemzően azért dolgozik, hogy a másik becsukjon.

Az elmondottak megerősítik, hogy a bankrendszer működésének legfontosabb alapja a kölcsönös bizalom. A bizalom alapjai közé szokás sorolni a múltbeli pozitív teljesítményt, a referenciát, a stabilitást, az eredményességet, a jó tulajdonosi struktúrát, a tulajdonosi tőkeerőt, a kiszámítható működést, a szolgáltatások és általában az ügyfélkapcsolat minőségét, valamint a piaci ismertséget. A bizalom felépüléséhez jellemzően évekre, gyakran évtizedekre van szükség, ugyanakkor leépülése napok alatt is megtörténhet (*Narayan, 1999*). A bankszektorban a bizalom elvesztése jellemzően a brand elvesztését, ezáltal végleges csődöt, az intézmény felszámolását jelenti, ami megrázhhatja a teljes szektort is. Ebben az összetett viszonyrendszerben különösen a kisebb megtakarítással rendelkező – jellemzően pénzügyileg tájékozatlan – magánszemélyek vannak hátrányos helyzetben, ezért az ő védelmük a leginkább indokolt.

2. A BIZALOM ELVESZTÉSE

Az 1929–33-as túltermelési eredetű gazdasági válság legsúlyosabb és legelhúzódóbb hatása a bizalom elvesztése volt. Ez az oka, hogy egyes gazdaságtörténészek szerint ennek a gazdasági válságnak az utóhatásai a II. világháború kezdetéig eltartottak (www.wikipedia.org).

A 2008–2011-es gazdasági válságot pénzügyi eredetű válságnak tekintjük, ezért nem lehet afelől kétségünk, hogy a hitelintézeti szektor az eddigi legsúlyosabb bizalmi válságba került. Ennek ikonikus eseménye volt a világ egyik legna-

gyobb és legpatinásabb bankjának, a Lehman Brothersnek a 2008-as csődje. A túlzott kockázatvállalás következtében fellépő pénzügyi turbulencia főszerepet játszott a közbizalom elvesztésében, viszont a probléma nem ért véget a válság leginkább akut időszakával. Habár a bankellenes demonstrációk Európa-szerte jó néhány éve megszűntek, a bankszektorba vetett bizalom továbbra is alacsony szinten maradt: „*De a bizalmatlanság nem korlátozódik magukra a bankokra. Mind a befektetők, mind az ügyfelek kevésbé bíznak a bankszektor korrekt működésében és abban, hogy a felügyelők és szabályozók képesek megelőzni a túlzott kockázatvállalást*” (Lautenschläger, 2015). A kilépés ebből a helyzetből hosszú időn átnyúló, közös munkát igényel minden érintettől és felelőstől.

A gyenge közbizalom veszélyei a betétesek szemszögéből az alábbiakban összegezhetők:

- Az alacsony kamatszintekkel kombinálva visszafogja a betétesek betételhelyezési szándékát, ennek következményeként a másik oldalon a bankok forrásgyűjtési képességét. Ez aztán korlátozza a bankok hitelezési képességét, így a gazdasági növekedést is.
- A bankári tanácsadás szerepe mérsékelt, hiszen a bizalomhiány miatt az ügyfelek a saját vélelmeiket/elgondolásaikat részesítik előnyben. Vészhelyzet esetén a kormányzati és politikai vezetők megszólalásai nemhogy nem segítik a pénzügyi nyugalmat, sokkal inkább fokozzák a pánikot (lásd Görögország 2015-ben).
- Fenntartja a pénzügyi piacokon a lavinavesélyt, ami rendszerszintű válságba torkollhat, hiszen a negatív hírekre, akár az álhírekre is a betétes ügyfelek és a befektetők pánikszerűen és tömegesen azonnal és jelentős pénzkivonással reagálnak.

Ez odavezethet, hogy a bizalom csak a bankrendszerben elhelyezett betétek teljes összegére vállalt állami garanciával (blanket guarantee) állítható helyre, avagy többségi állami tulajdonszerzés válik szükségessé az adófizetők pénzéből egy, esetleg több bankban is. A rendszer ezen diszfunkcionális működése olyan torzulásokat okoz, mint az aránytalanul magas társadalmi költség, hiszen ilyenkor átmenetileg minden adófizető részt vállal belőle – ellentétben a betétbiztosítással –, vagy a növekvő felelőtlen kockázatvállalás (moral hazard) a betétesek és a hitelintézeti szereplők részéről.

Egy évtizeddel a válság kirobbanása után még mindig ott tartunk, hogy a bizalom és a reputáció kérdésköre a bankszektor egyik jelentős problémája maradt (www.ebf-fbe.eu, 2016).

3. A BIZALOM VISSZASZERZÉSE ÉS A BETÉTBIZTOSÍTÁS

„Mégis, annak ellenére, hogy a bankok kiértékelik és figyelemmel kísérik a kölcsönt felvevők hitelképességét, a megtakarítók továbbra is aggódhatnak amiatt, hogy vajon a bankok – és vezetőik – rendelkeznek-e a kellő szakértelemmel, illetve megteszik-e a szükséges erőfeszítéseket: biztonságban vannak-e megtakarításaik. Az aszimmetrikus információ és az ösztönzési problémák továbbra is jelen vannak, de mostanra új, más szinteken bukkannak fel: már nem a megtakarítók és a kölcsönt felvevők között, hanem a megtakarítók, a bankok és felügyelők között figyelhetjük meg azokat.

Az aszimmetrikus információ és az ösztönzőkkel kapcsolatos problémák szerződéseket, intézmények valamint megfelelő szabályozó és felügyelő keretek segítségével kezelhetők. Azonban ez erősen absztrakt, idealizált felfogás. Igazából ennél több kell: szükség van a bizalomra.” (Lautenschläger, 2015)

A hitelintézeti szektor kitüntetett ágazat, hiszen minden más szektornál jelentősebb mértékben és hatékonyabban tudja a gazdaság növekedését segíteni, ami egyben az alapfeladata is. Ezért a bankszektorba vetett bizalom kiépítése, megtartása és folyamatos erősítése nemcsak a szektor vezetőinek és dolgozóinak, hanem a kormányzati és politikai vezetőknek és – közvetett hatása miatt – ügyfeleinek is érdeke és feladata.

Ennek a közös érdekek máig leghatékonyabb eszköze a betétbiztosítási rendszerek kiépülése; az, hogy a hitelintézeti szektor tagjai a náluk elhelyezett betétek arányában hozzájárulnak a biztosítási alap felépítéséhez, amely jövőbeli bankcsődök esetében a betétesek kártalanítását teszi lehetővé. Ahhoz, hogy ez hatékonyan, a fogyasztóvédelmi elvek figyelembevételével és kiszámíthatóan is működhessen, szükség volt bankfelügyeleti és kormányzati együttműködésre. Az így kialakított, új intézményrendszer megfelelően szabályozott keretek között és biztonságosan képes ellátni hosszú távon ezt a feladatot.

Mind globálisan, mind pedig Európában a betétbiztosítás sikerességét fémjelzi, hogy az utóbbi időben, Görögország és Ciprus kivételével, a bankokból való pénzkimenekítések még a gyakoribbá vált bankcsődök ellenére sem váltak általánossá. Ez jelentős részben annak köszönhető, hogy a betétbiztosítás intézményrendszere a kritikus helyeken és időben helyt tudott állni, avagy a betétesek elhitték, hogy szükség esetén képes hatékonyan ellátni a feladatát, így a betétbiztosítás ismereti szintje és társadalmi elfogadottsága elegendő volt ahhoz, hogy a pánikhatások elmaradjanak. Ez jelentős bizalmi tőkére utal, ha figyelembe vesszük, hogy a betétbiztosítás rendeltetése nem a rendszerszintű válságok megoldása, hanem a nemzetközi szakirodalomban idioszinkratikus válságnak elkeresztelt, egyedi helyzetek kezelése kártalanítási kifizetéssel vagy más módon.

Magyarországon az Országos Betétbiztosítási Alapot (OBA) létrehozó betétbiztosítási törvény az 1993. évi XXIV. törvény (Jánossy et al., 2003), amely már akkor a legjobb nemzetközi gyakorlatra épült. Következő lépésként a hazai kártalanítási tapasztalatok fényében fejlesztették tovább a folyamatokat és szolgáltatásokat.

Az OBA a két legjelentősebb betétbiztosítási szervezetben, 2002-ben az IADI-ban (International Association of Deposit Insurers), majd 2003-ban az EFDI-ben (European Forum of Deposit Insurers) alapító tagként vett részt, képviselőjét a szervezetek szűk vezetésébe is beválasztották.

A 2004-es magyar uniós csatlakozással az Európai Unió jogszabályainak folyamatos átvétele kezdődött el. Így az OBA 25 éves megalapítására készülve, ma már arról beszélhetünk, hogy az európai unió tagországaihoz hasonlóan százezer euróig önrész nélkül és a bankcsődöt követően 5-20 munkanapon belül megtörténik a kártalanítás.

A betétesek bankválasztási szokásai országonként eltérőek. Magyarországon hagyományosan a bankfiók közelsége volt a meghatározó, másodlagos tényezőként a kondíciók, személyes ismeretségek, az intézmény ismertsége stb. szokott még előfordulni. A kisbetétesek ezzel a szempontrendszerrel nyugodtan élhetnek is, hiszen a nemzeti betétbiztosítási alapok számukra – ahogy az előbb említettük is – százezer euróig garantálják a pénzük visszafizetését. Az ennél jelentősebb megtakarításokkal rendelkezőknek azonban célszerű megvizsgálniuk a bank jelenbeli megbízhatóságát, és ezt folyamatosan figyelemmel is kell kísérniük. A nagybetétesek, tapasztalt ügyfelek ugyanis jellemzően nem teszik teljes megtakarításaikat kockázatos vagy megbízhatatlannak tartott intézményekbe.

Ez fordítva is így működik: a bankok azokat az ügyfeleket hitelezik, akik vagy hagyományosan bizonyították hitel-visszafizetési megbízhatóságukat, üzleti tevékenységük és eredményük alapján a bank kockázatkezelői megbízhatónak ítélik őket vagy (kisebb/tömegszerű hitelek esetében, automatikus IT-alapú adatelemzések és/vagy személyiségtípusok jellemzői stb. alapján) akiknek a pénzügyi adatai alapján, statisztikai alapon a hitel visszafizetése jól valószínűsíthető (Németh et al., 2016). *„Manapság a bankok működtetésének feladata összetettebb: nehezebb őket felügyelni és nehezebb tevékenységeiket megérteni, ami miatt az aszimmetrikus információ és menedzsmentösztönző problémák jobban kiemelkednek, mint valaha. Rövidre fogva, a bizalom most is és mindig is nélkülözhetetlen volt a banki tevékenységek kivitelezéséhez, a gazdasági növekedés segítéséhez és a társadalomnak adott értékekhez. A bank intézménye most is és mindig is egyenlő volt a bizalommal.”* (Lautenschläger, 2015)

4. ÖSSZEFOGLALÁS: A BIZALOM MEGKERÜLHETETLEN

A bankszektor kölcsönös függőségben áll a gazdasággal: az egyik sikere magával hozza a másik sikerét, az egyik bukása a másik bukását. A gazdaság és a bankszektor hosszú időn keresztül szigorúan monoton módon növekedett, ezt természetes állapotnak tekintettük. Ez a folyamat véget ért a 2008-ban kitört gazdasági válsággal, amely a bankszektor esetében – más hatások mellett - a bizalom súlyos megingásával járt.

A bizalom hiánya azonban jelentősen rontja a bankszektor működését, és visszatartja a bankokat a gazdaság növekedésének segítésétől, hiszen negatívan befolyásolja a bankok alapvető tevékenységét, a betétgyűjtést és az erre alapozott hitelezést. A bankoknak egységes érdekük visszaszerezni és megőrizni a magas szintű bizalmat a bankszektor iránt és azon belül is.

A bizalom megléte a bankszektor működésének alapvető feltétele, amely minden felelős felügyelőnek, szabályozónak, kormányzati és ellenzéki politikai döntéshozónak/véleményformálónak, bankvezetőnek, banki dolgozónak egyetemes érdeke és felelőssége. A bizalom jelentősége nem csökkent a bankszektor globalizálódásával, az informatika térnyerésével, és nem változik a jelenleg zajló digitalizációval sem. A bizalom a bankszektor legalapvetőbb szolgáltatásához, a betétgyűjtéséhez mindenképpen elengedhetetlen; a betétbiztosítási rendszerek globális léte, azok törvények általi szabályozottsága és garantált működése, az intézményrendszer társadalmi ismerete, a felépített kártalanításai alapok nagysága mind-mind lényeges összetevőként ezt segíti.

A bizalom újraépítése egyetemes feladata az előbb említett szereplőknek. A gazdaság fejlődési pályára állításának szükségessége megköveteli azt, hogy ehhez a munkához a bankvezetők, a kormányzás, a gazdaság és a társadalom további szereplői is aktívan és pozitív hozzáállással csatlakozzanak.

HIVATKOZÁSOK

JÁNOSSY DÁNIEL [szerk.] (2003): *Az első tíz év, 1993–2003*. Budapest, Országos Betétbiztosítási Alap, https://www.oba.hu/images/stories/downloads/oba/az_elso_tiz_ev.pdf.

LAUTENSCHLÄGER, SABINE (2015): Reintegrating the banking sector into society: earning and re-establishing trust. Előadás a 7. Nemzetközi Bank Konferencián (*Tomorrow's bank business model – How far are we from the new equilibrium*), Milánói Egyetem, szeptember 28., <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2015/html/se150928.en.html>.

MERÉNYI ZSUZSANNA – VASNÉ BOTÁR ÁGNES – FRITZ SEPÚLVEDA PABLO ARNOLDO (2016): *Iránytű a pénzügyekhez*. Budapest: Könyvtárellátó.

NARAYAN, R. K. (1952, 1999): *The Financial Expert*. University Of Chicago Press.

NÉMETH ERZSÉBET – BÉRES DÁNIEL – HUZDIK KATALIN – ZSÓTÉR BOGLÁRKA (2016): Pénzügyi személyiségtípusok Magyarországon – kutatási módszerek és primer eredmények. *Hitelintézet Szemle*, 15. évf. 2. sz., 153–172. o.

Honlapok:

https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Depression#Turning_point_and_recovery

<http://www.bis.org/bcbs/index.htm?m=3%7C14%7C625> (bázeli szabályozások)

http://www.ebf-fbe.eu/wp-content/uploads/2016/08/EBF_o22365-EBF-Response-to-the-EBA-DP-on-innovative-uses-of-consumer-data-by-financial-institutions_4-August-2016.pdf

A szerző saját írásai, azok külön hivatkozásai nélkül.